

sabora koja također prelazi lokalne okvire). U sjevernom području nema potpunog pokrivanja i interferencija (osim u istočnoslavonskoj grupi), polja djelovanja su uglavnom odvojena, no dijelom se ipak dodiruju i prožimaju (srednja Slavonija, »kajkavska« grupa). U sjevernom području možemo uočiti pritecanje pretežno manjih priloga o različitim temama lokalne povijesti (izuzimajući publikacije Historijskog instituta Slavonije i Osječki zbornik, te zbornik »Iz starog i novog Zagreba« u kojima prevladavaju znatniji prilozii). U južnom području naći ćemo sustavnije, opsežnije i složenije pothvate na širim područjima (Karlovac, Rijeka s Pulom, Split i Zadar), a i na nekima od užih (Krk, Senj).

U svim tim odnosima ima i IHRPH određeno mjesto. Institut je i sam pridonosio lokalnoj i regionalnoj povijesti, bilo posredstvom svojih stalnih suradnika, bilo kao izdavač (tako, za Zagreb, prvenstveno, pa za Osijek a i Slavoniju, Varaždin, Sisak, Karlovac i Kordun, Senj, zapadnu Hrvatsku, Dalmaciju). Uzajamni odnos, što ga treba na toj osnovi i dalje graditi, moći će pridonijeti potpunijem situiranju lokalne i regionalne povijesti u koordinate nacionalne povijesti, a ujedno ugrađivanju njenih rezultata u strukturu nacionalne povijesti.

Vlado Oštrić

*RASPRAVE I ČLANCI O NOVIJOJ POVIJESTI U ZBORNIKU  
HISTORIJSKOG INSTITUTA JAZU, Zagreb 1954—1969, vol. 1—6.*

Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu počeo je izlaziti 1954. godine, a do 1969. godine izašlo je ukupno šest volumena. Naime, kao i sve edicije takve strukture i Zbornik Historijskog instituta nailazio je na mnoge financijske teškoće i probleme, pa su to najvjerojatniji razlozi što je do sada izašlo tako malo svezaka.

Redakcija časopisa (M. Kostrenčić, G. Novak, V. Bogdanov, kasnije F. Čulinović i Z. Herkov) nastojala je donijeti radove iz povijesti svih razdoblja i omogućiti naučnim radnicima da na stranicama časopisa iznose svoja mišljenja i teze. To su većinom radovi koji se odnose na srednjovjekovnu povijest, a u nešto manjem obimu uvršteni su i napisi koji govore o problemima novijega povijesnog razdoblja.

Ovaj će se prikaz osvrnuti samo na radove koji se odnose na novije povijesno razdoblje, odnosno na radove o drugoj polovici XIX i na XX stoljeće.

U raspravi »Propast starounioniističke stranke u svjetlu izvještaja Mirka Bogovića« (1, 1954, str. 223—250), Mirjana Gross na osnovi ostavštine M. Bogovića — izvještaji mađarskim ministrima Lónyay i Theodoru Pauleru — iz Arhiva Jugoslavenske akademije u Zagrebu, ne nastoji osvjetliti ličnost M. Bogovića, nego pomoću njega želi pokazati gledišta starounionista prema različitim pitanjima u vezi s Hrvatskom. Autorica zaključuje da »starounionisti uopće nisu bili neka stranka. Bila je to klika, tipična predstavница zaostataka feudalne klase, koja se održala tako dugo samo zahvaljujući općim i specifičnim prilikama, koje su kočile razvoj Hrvatske, a izvirale iz činjenice, što se Hrvatska nalazila u okviru Austro-Ugarske Monarhije« (str. 242). Zaključuje, također, da je Bogović u svojoj posljednjoj etapi političkog razvoja, svjesno ili nesvjesno, radio kao tuđe oruđe protiv interesa svoga naroda.

Ivan Erceg donosi članak »Djelatnost dra Franje Račkoga odražena u njegovoj korespondenciji« (2, 1959, 263—288). To su pisma koja je Rački počeo čuvati od 1860. godine dalje. Korespondencija je, po sudu autora, vrlo značajna jer nam otkriva mnoge pojedinosti i daje ključ za razumijevanje nekih političkih i crkvenih momenata druge polovice XIX stoljeća.

Rad »Uloga Vojne krajine i njenih zastupnika u Hrvatskom saboru 1861.« (3, 1960, 59—214) Vase Bogdanova napisana je u povodu stote obljetnice Sabora. Autor ukazuje na važnost i značaj Vojne krajine 1861. god. u politici Hrvatske i Austrije. Daje sliku događaja, koji su prethodili dolasku Krajišnika u Sabor, pa sve do njihovog izгона iz Sabora. Donosi čitav tok rada Sabora, stavove Krajišnika o odnosu prema razvojačenju i sjedinjenju s Hrvatskom, odnosu prema Ugarskoj, Reichsrathu, nepošiljanju hrvatskih zastupnika u Beč, njihovom držanju, o odluci da nema zajedničkih interesa između Austrije i Hrvatske, i izgonu Krajišnika iz Sabora. Rad potkrepljuje i donošenjem dokumentarnog materijala.

Kosta Milutinović donosi članak »Svetozar Marković o Rakovičkoj buni i o Starčevićovoj Stranci prava« (3, 1960, 289—296). Govori o odjeku bune u Vojvodini i Srbiji i pisanju vojvodanskih listova *Naroda* i *Zastave* (sa simpatijama), te klerikalnog *Srpskog naroda* (koji bunu nije odobravao). Autor upozorava na članak »Borba na Granici« u *Radeniku*, koji je izašao bez potpisa, ali smatra da je to Markovićev članak. U članku je Marković izrazio mišljenje da je jedini ispravan put u odnosu prema tuđincu — borba i revolucija. Marković, također, osuđuje lojalnu politiku Narodne stranke u Hrvatskoj i demagoško pisanje zagrebačkog dopisnika beogradskog *Jedinstva* (poluzvaničnog organa namjesničkog režima), na koji S. Marković principijelno odgovara člankom »Buna i revolucija«. Taj članak dopunjuje raniji napis »Borba na Granici« i zajedno čine organsku cjelinu.

»O misiji Lj. Stojanovića i A. Belića u Petrogradu 1915. godine« (3, 1960, 449—497) raspravlja Dragovan Šepić. Autor razjašnjava teritorijalne zahtjeve Srbije u prvom svjetskom ratu. Poslanici Srbije kasno su došli u Petrograd da srede teritorijalna pitanja između Srbije i Italije (tj. teritorija Austro-Ugarske naselejenih našim stanovništvom), a imali su uspjeha u vezi s Banatom i Rumunjskom. Ruski predstavnici upoznati su i sa stavom srpske vlade o uređenju buduće jugoslavenske države, o teritorijalnim pitanjima i dr., pri čemu su uočili razlike koje su postojale između srpske vlade i Jugoslavenskog odbora. Ruskoj diplomaciji odgovarao je stav srpske vlade — širenje i jačanje Srbije na Balkanu, što znači i širenje ruskog utjecaja na tom području. Autor uz tekst donosi i tri priloga.

Dragovan Šepić autor je i članka in memoriam Milanu Marjanoviću, »Jugoslavenski pokret i Milan Marjanović« (3, 1960, 531—561). Članak je napisan u povodu petogodišnjice smrti M. Marjanovića. D. Šepić osvjetljava ličnost M. Marjanovića i pokazuje njegovo značenje u jugoslavenskim pokretu i borbi za narodno ujedinjenje pred i u tijeku prvoga svjetskog rata. Upozorava na ličnost, koja je politički neprimjetna — nije bio ni narodni zastupnik ni političar — ali je izvršio važne zadatke za Jugoslavenski odbor i jugoslavenski pokret uopće. On stoji iza provođenja organizacije i akcija, aktivan je u političkim borbama i kao kritičar i književnik. Sudjeluje u pokretanju i uređenju novina i časopisa, piše političke članke i rasprave, radi s iseljenicima, prikuplja pomoć.

U povodu dvadesetogodišnjice ustanka, Vaso Bogdanov donosi rad »Porijeklo i ciljevi šovinističkih teza o držanju Hrvata 1941« (4, 1961, 5—91). Toj proble-

matici V. Bogdanov pristupa vrlo polemički i nastoji pokazati faktore koji su pridonijeli stvaranju takvih mišljenja. S osvrtom na dalju i bližu prošlost nastoji iznaći zametke odnosa, koji su uvjetovali i djelovali na političku situaciju 1941. godine. Razjašnjava nasljeđe prošlosti i odnose prema Austriji i germanstvu, Rimu i klerikalizmu, odnos prema jugoslavenstvu, politici i cjelokupan život stare Jugoslavije. Tu je i odnos prema okupatoru i NDH, koji je, po sudu autora, doveo do teze o »specifičnom« držanju Hrvata 1941. godine.

Prilog povijesti razvoja pravnih odnosa u nas rad je Ferde Čulinovića »Prvi kongres pravnik u Narodnoj Republici Hrvatskoj« (4, 1961, 173—256.), koji je bio sazvan po instrukciji ZAVNOH-a. »Prvi kongres narodnih pravnik Hrvatske« održan je u okolici Gline od 11—13. kolovoza 1944. godine. Kongresu su prisustvovala 164 delegata, a rješavao je pitanja kako i na koji način postupati u novonastaloj situaciji i nastojao je dati upute pravnicima kako primjenjivati pravne norme. Referati, diskusija, deklaracija, potvrđuju mišljenje da je to izraz revolucionarne smjene sistema vlasti u Jugoslaviji, kad se u borbi izgrađuje nova vlast i novo jugoslavenstvo pravo.

Interesantan je članak Kirila Mihajlovskog »Mišljenje neprijatelja i saveznika u toku rata o našoj NOB-i« (4, 1961, 257—288) u kome govori o stavu Nijemaca i Talijana prema NOB-u, a zatim o gledanju SSSR-a, SAD i Engleske, na našu borbu u toku drugoga svjetskog rata. Autor zaključuje da je bila vrlo visoka ocjena — i jednih i drugih — o mogućnostima i borbenom moralu naših jedinica, kao i o našem doprinosu savezničkoj stvari u toku rata.

»Istra uoči Konferencije mira (Talijanska okupacija Istre 1918. i istarski Hrvati)« (4, 1961, 349—382) naslov je rasprave Dragovana Šepića, u kojoj nas autor upoznaje s nastupom talijanskih vojnih snaga u Istri poslije primirja (3. XI 1918) i okupacijom tih krajeva. Upoznaje nas s držanjem Narodnih vijeća, njihovim nesnalaženjem u novim prilikama i situaciji, sa zabranom nacionalnih simbola i škola — skidale su se hrvatske zastave a ometan je i zabranjivan rad hrvatskih škola. Sve to dovelo je do suprotnog učinka, pa je antitalijansko raspoloženje iz dana u dan sve više raslo. Rad je značajan prilog povijesti Istre.

Članak Kirila Mihajlovskog »Stvaranje i uloga vojnopozadinskih organa (VPO) u NOR-u« (5, 1963, 5—49) ukazuje na vrijednost tih organa u NOB-u. Organizacija rada, sigurnosti, saobraćaja i veza, mobilizacija ljudi i stoke i prijenosnih sredstava, snabdijevanje, sanitetska služba — sve su to momenti u kojima su računali vodili vojnopozadinski organi. Mišljenje je autora da je članak tek mali doprinos upoznavanju tih organa, jer je obim njihovih zadataka mnogo veći, za što bi bila pogodnija samo obimnija i veća studija.

Rad Nikole Gačeše — »O utvrđivanju objekata agrarne reforme na veleposjedu grofa Ivana Draškovića 1935. godine« (5, 1963, 71—87) — doprinos je razjašnjenju agrarnih i privrednih odnosa u vremenu između dva rata. Koristeći se dokumentima iz Agrarnog fonda Istorijskog arhiva APV u Srijemskim Karlovcima, autor donosi više zanimljivih podataka o veleposjedima grofa Ivana Draškovića u Zagorju, Slavoniji i Baranji.

Dragovan Šepić u članku »Angelo Vivante i talijanski iredentizam na Jadranu« (5, 1963, 89—105) govori o socijalistu A. Vivanteu, koji se posvetio izučavanju ekonomskih i nacionalnih odnosa na Jadranu. Na njegovu knjigu »Iredentismo adriatico«, s podnaslovom »Contributo alla discussione sui rapporti austro-italiani«, koja je izašla 1912. godine u Firenzi, često se pozivala jugoslavenska publicistika u stavovima i rješenju nacionalnog pitanja u Istri. Šepić nastoji ukazati

na to da Vivante nije obradio cijeli problem iredentizma, već pitanje Trsta i krajeva u nerazdvojnoj vezi s njim (Istra, Goriška i Gradiška — Julijska Krajina). Osim toga, A. Vivante nije problematici pristupio kao političar nego kao pravi znanstvenik, koji želi problem dijalektički objasniti u njegovom razvoju u toku povijesti i u perspektivama bliže i dalje budućnosti.

Fedora Bikar javlja se obimnim radom: »Uloga Ervina Szabóa u radničkom pokretu Mađara i nemađarskih naroda Ugarske od 1900. do 1918.« (5, 1963, 223—346). Po sudu autorice, Ervin Szabó je najznatnija ličnost revolucionarnog pokreta Ugarske u razdoblju 1900—1918. godine i jedan od najistaknutijih marksističkih učenjaka svoga doba u međunarodnim razmjerima. Njegov je udio velik u formiranju mađarskog programa marksizma, stvaranju marksističkih pozicija, a posebno je kritički prilazio seljačkom i nacionalnom pitanju. Osim toga, utjecaj mađarskog revolucionarnog pokreta i Ervina Szabóa imao je odraza i utjecaja na hrvatski i srpski socijalistički pokret.

Prilog nacionalnoj povijesti umjetnosti XIX stoljeća jest članak Vladimire Taglie-Kelemen »Izložba 1874. u Narodnom domu« (5, 1963, 377—385). To je prilog proučavanju prvih umjetničkih izložaba u Hrvatskoj, zapravo prve manifestacije takve vrste u nas, koja je održana 19. listopada 1874. u velikoj dvorani Jugoslavenske akademije u zgradi Narodnog doma. Po sadržaju i obimu to je priredba, kakve do tada nije bilo u nas, vrlo značajna u prijelomnom razdoblju kad nastupa nova epoha i smjenjuju se generacije u umjetnosti.

Vasilije Krestić u radu »Seljački nemiri u Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih godina XIX vijeka« (5, 1963, 387—438) nastoji dati prikaz situacije na selu i načine pokušaja rješavanja seljačkog pitanja. Ukazuje na uzroke seljačkog nemira, agitaciju stranaka među seljacima, uvlačenje seljaka u politiku, otpor seljaka protiv poreza i monopola duhana, nemire seljaka i konačno na hajdučiju kao oblik seljačkog revolta.

Prikazani radovi pridonose razvoju naše povijesne nauke, pa se stoga nameće zaključak da bi trebalo nastojati da Zbornik što redovitije i što češće izlazi. To bi omogućilo izdavanje još više članaka i rasprava takve vrste. Također bi bilo dobro da časopis donosi više članaka iz novovjekovne povijesti, posebno iz najnovijeg razdoblja naše povijesti. Časopis je svakako ispunio svoju namjenu u ediranju povijesnih napisa i tako pridonio ispunjenju praznina i nepotpunosti radova takve vrste. Da je časopis redovitije izlazio, njegov bi udio i doprinos hrvatskoj i jugoslavenskoj historiografiji bio još veći.

Časopis je vrlo dobro opremljen i uz tekst često donosi slikovni i fotografski materijal koji upotpunjuje sadržaj napisa. Možda bi trebalo da se ustali rubrika »Ocjene i prikazi«.

*Darinko Munić*